

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

SZÖVEGKRITIKAI MEGJEGYZÉSEK

Régi szövegeink újabb kiadványaiban igen sokszor vagy helytelenül olvassák el és közlik az eredeti szövegeket, vagy pedig hamisan magyarázzák az általában ismeretlen szavakat, az elavult grammatikai alakokat.

Így például „A Magyar Irodalomtörténetírás Forrásai” IV. kötete: „Gyulai Pál levelezése 1843-tól 1867-ig” című kiadvány 98. sorszáma alatt közölt levélben (Lévay József írta) az olvasható, hogy Arany János „Rajta hagyta keze szemét” (a kiemelés Nyíri Antaltól) a „Nagyvidai cigányok” című elbeszélő költeményén; helyesen: „Rajta hagyta keze szennyét” (írva bizonyára *keze szennyét* van.). „A régi magyar drámai emlékek I.” (Akad. Kiadó 1960) 642. lapján a „Szövegkritikai jegyzetek”-ben kijavították az eredeti szöveg helyes „*molnoddal*” szavát mai „*malmoddal*”-ra.

Egy 1962-ben használt általános gimnáziumi szöveggyűjtemény Zrínyi „Szigeti veszedelem” című eposzának egyik verssorát magyarázva a *harap* főnevet igének nézte, és annak jelzőjét ennek következtében természetesen szintén rosszul értette és értelmezte; azt mondta, hogy

Mint az *lángos harap*, ha nádba ütközött

úgy értendő: 'mint ahogy a tűz harap, ha nádba ütközött', holott ennek az az értelme: 'mint az égő avarban terjedő tűz...' (Vö. ezekről: Nyíri: Népr. és Nyelvtud. V—VI, 116—7).

Az is kitűnt, hogy a „Szöveggyűjtemény a felvilágosodás és a reformkorszak irodalmából I. rész” (Tankönyvkiadó, Budapest, 1952., 229) című antológia Barótinak „A magyar ifjúsághoz” című versét 1777-ből olyan változatban közli, amilyen 1777-ben nem volt (vö. NYÍRI: Népr. és Nyelvtud. XI, 589); egyéb pontatlanságokra KRISTÓ GYULA (Népr. és Nyelvtud. XIII, 93—4) hívta fel a figyelmet.

Most került kezembe a Magyar Helikon 1965-ben kiadott „Magyar széphistóriák” című gyűjteménye. Van ennek a végén egy „Szómagyarázatok” (207) című rész, ebben több szómagyarázat is szemétté szűrt, mert igen rossz. Azt mondja ez a magyarázó szójegyzék: „*látnája* — *találkája*”, holott a vak is láthatja, hogy a *látnája* a *lát* ige tárgyas, régies feltételes mód jelen időbeli 1. szám 3. személyű igealakja, amit ma *látná* alakban használunk. Ez a *látnája* tehát semmiképpen sem jelentheti azt, hogy 'találkája'. Aki így magyarázza ezt a szót az idézett helyen, az nem érti az egész versszakot:

Előbb Eurialus semmiképpen hinni

Pandalusnak nem mére,

De hogy ő *látnája* szép Lucretiával

különben nem lehetne:

Akkor az kétséges orvoságot, úgy mint

bölcs orvos, elővévé.

(Eurialus és Lucretia, i. m. 120).

A *futamék* nem 'futamodik', mint a szójegyzék mondja, hanem: 'futamodék'. Helytelen, hogy az *ohajtással* a 182. lapon hosszú *ó*-val van közölve, mert akkor még rövid *o*-val hangzott ez a szó,

különben a 8. lapon helyesen *ohajtásai* olvasható; helytelen a 163. lapon közölt *ördöngösséggel* is hosszú *ö*-vel, mert azt rövid *o*-vel ejtették és írták is Árgirus históriájában. a XVI. sz. végén. Helyesen még ma is így ejtik és írják.

Vannak azután olyan szavak is, melyeken látszólag nincs mit magyarázni, holott volna. Azt hiszik nagyon sokszor, hogy az illető szó mai értelemben használatos, holott nem. Így például Árgirus históriájában „A *keserves király*” azt jelenti: 'a *kesergő*, a *szomorú király*'; ezt tehát meg kellett volna magyarázni. A nem szakembereknek szánt művek kiadását is éppen olyan gonddal kellene végezni, mint a céhbelleknek szánt kritikai műveket.

NYÍRI ANTAL

A MAGYAR „RÉSZ” A VÖLGYSÉGI NÉMET NYELVJÁRÁSOKBAN

Tolna megye völgyégi (bonyhádi) járásában az egyéni parasztok a gabona cséplését az I. világháború végéig általában kölcsönös segítséggel végezték. Az uradalmak ezzel szemben már a századforduló előtt és az azt követő években hazánk különböző vidékeiről, elsősorban a munkaré-
ő-lőséggel rendelkező Viharsarokból toborozták arató- és cséplőmunkásaikat.

Az I. világháború után a Völgység uradalmaiban (Honig-pusztá, Kardos-pusztá, Határmajor, Perczel-pusztá, Márz-pusztá, Szöcske-pusztá, Szabaton stb.) általános szokássá vált, hogy az egykor pénzzel fizetett munkabért a terménybeni juttatás váltotta fel. Ennek értelmében a munkások a kicséplé gabonának egy bizonyos hányadát (először 100 q-ból 10, a gazdasági válság és munkanélküliség éveiben 9) kapták munkadíj fejében. Az új fizetési rendszert a 20-as évek közepétől kezdve átvették azok a géptulajdonosok is, akik az egyénileg gazdálkodó német parasztok terményeit cséplték részmunkások segítségével. Az új fizetési rendszernek megfelelő kifejezés azonban hiányzott a német nyelvjárásokban. Mivel a Völgység német agrárproletárjai a század első éveitől kezdve a Viharsarokból a dunántúli uradalmakba özőnlő magyar anyanyelvű szezonmunkásokkal szoros kapcsolatban voltak, velük gyakran közös „riszkompanyia”-kban dolgoztak, fokozatosan átvették tőlük az új fizetési rendszer nyelvi jelölését, a „risz” hangalakot. (Közismert tény, hogy a Békés megyei izó nyelvjárásban az irodalmi „rész” főnevet „risz”-nek ejtik.) A német munkások ezt az utóbbi — tájnyelvi — hangalakot vették át. Évek során az új kölcsönszónak teljesen elhomályosult az eredete, s ma már töröl metszett német szóként él a völgyégi német parasztok szókincsében. — A főnévi alakból képezték a megfelelő igét is: „rīsa” (rīsen”=„részelni”, azaz a természetben kiadott munkabért átvenni a cséplőgép tulajdonosától.

74 Tolna (részben Baranya) megyei német lakta községben érdeklődtünk a fenti két szó eredete iránt, de senki sem ismerte fel bennük a magyar eredetet.

A Tolna megye közép- ill. felsőhesszeni nyelvjárást beszélő településekben (Gyöng, Varsád, Kalaznó, Keszőhidegkút, Kistormás, Udvari, Telectska, Nagyszékely) a fenti főnevet „res”-nek ejtik. Véleményünk szerint ezekben a községekben nem a magyar köznyelvből kölcsönzött alakot használják, hanem az ezekben a nyelvjárásokban uralkodó hangtani törvényeknek megfelelően a magyar nyelvjárásbeli „rī”-t „e”-re „süllyesztették.” (V. ö. „hessische Senkung”) Tudott dolog, hogy ezekben a falvakban az *ö*, illetve középfelhímet „i”-hangokat „e”-vel helyettesítik (vent = Wind, teš = Fisch, mer = mir stb.) Bár az itteni német parasztok ajkán élő hangalak közelebb áll a magyar köznyelv főnévéhez, mint a többi rajnai frank illetve sváb meg bajor dialektusokban szereplő variánsok, a hangalak magyar eredete általában itt is elhomályosult a nyelvi köztudatban.

MÁRVÁNY JÁNOS